

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111:811.161.2]²5

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/40>**Ахмедова Е. Д.**

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЗГОРТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ПОРІВНЯНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Стаття присвячена висвітленню взаємозалежності між наявністю/відсутністю лінгвокультурних особливостей англomовного художнього порівняння і м перекладацької процедури згортання. Водночас автор статті досліджує, яка перекладацька стратегія реалізується під час застосування процедури згортання художнього порівняння та якими способами/трансформаціями втілюється ця перекладацька процедура. Оскільки вивчення та встановлення стратегій перекладу культурно специфічних висловів є одним з актуальних напрямів перекладознавства, автор вважає таке дослідження доцільним та сучасним. У цій статті художнє порівняння визначається як експліцитна концептуальна метафора, яку слідом за Дж. Лакоффом та М. Джонсоном розуміємо як когнітивну структуру, що виражається пропозицією А є як Б, де А є концептом цілі, а Б – концептом джерела. У процесі аналізу уточнено два поняття – перекладацької процедури та стратегії перекладу. Перекладацька процедура тлумачиться як процес вирішення перекладацької проблеми в конкретних випадках на рівні конкретних одиниць мови/мовлення за Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне та П. Ньюмарком, а перекладацька стратегія – як когнітивний план діяльності перекладача за О. Д. Швейцером та О. В. Ребрієм. У процесі дослідження було розмежовано конвенційні порівняння (неідиоматичні та ідиоматичні) та оригінальні порівняння. Встановлено наявність/відсутність лінгвокультурних особливостей аналізованих порівнянь. Визначено, що процедура згортання поширюється на неідиоматичні, ідиоматичні та оригінальні порівняння. Було зроблено висновок, що процедура згортання англomовних художніх порівнянь в українських перекладах реалізується за допомогою граматичних трансформацій, які перетворюють експліцитне порівняння на імпліцитне та лексико-граматичних трансформацій – експлікації, смислового розвитку і цілісної заміни, які відтворюють смисл оригінального вислову без порівняння. Встановлено, що процедура згортання реалізує стратегію одомашнення, а перекладацьке рішення не обов'язково визначається лінгвокультурною специфікою порівняння.

Ключові слова: когнітивна модель, когнітивний перекладацький аналіз, перекладацька процедура згортання, порівняння, стратегія одомашнення.

Постановка проблеми. Одним з актуальних напрямів перекладознавчих досліджень є встановлення стратегій перекладу культурно специфічних висловів. У цій статті розглядається англо-український переклад художніх порівнянь. Об'єктом вивчення є перекладацька процедура згортання англomовних художніх порівнянь в українському перекладі, в результаті якої структура порівняння втрачається, а його смисл пояснюється, а предметом вивчення – кореляції між стратегією перекладу, що обґрунтовує таке перекладацьке рішення, і наявністю/відсутністю лінгвокультурних особливостей англomовного порівняння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спрямоване на вивчення перекладу художнього порівняння як експліцитної концептуальної метафори, що базується на когнітивних моделях, які або збігаються, або відрізняються в англomовному та україномовному лінгвокультурних просторах. Зі зростанням інтересу перекладознавців до когнітивних аспектів перекладу з'являються численні розвідки, присвячені перекладу метафори як мовленнєвого втілення концептуальної структури [4; 10; 14; 16; 17; 21]. Разом із тим когнітивні аспекти перекладу художніх порівнянь висвітлюються лише в поодиноких

розвідках і дотепер залишаються маловивченими [2; 26] і вимагають подальшого аналізу.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є дослідження взаємозалежності між наявністю/відсутністю лінгвокультурних особливостей англomовного порівняння і використанням перекладацької процедури згортання. Для досягнення мети виконуються такі науково-дослідницькі завдання: 1) обґрунтування лінгвістичного статусу порівняння як експліцитної концептуальної метафори; 2) класифікація англomовних художніх порівнянь за різними критеріями; 3) встановлення перекладацьких трансформацій, результатом яких є згортання англomовного порівняння в українському перекладі; 4) відстеження взаємозалежності між наявністю/відсутністю лінгвокультурних особливостей порівнянь і вибраною перекладачем стратегією перекладу.

Кількість досліджуваного матеріалу налічує 31 приклад англійських художніх порівнянь та їх українських перекладів, що втілюють перекладацьку процедуру згортання порівняння. Ці приклади є частиною вибірки з 1200 англomовних художніх порівнянь із романів Д. Тартт «Щиголь» [28] та «Темна історія» [29] та роману М. Етвуд «Сліпий убивця» [11], які становлять сумарну базу дослідження. Переклади цих творів були виконані, відповідно, такими українськими перекладачами, як В. Шовкун [7], Б. Стасюк [6] і О. Оксенич [3].

Виклад основного матеріалу. Порівняння визначаємо як експліцитну концептуальну метафору [2, с. 93], спираючись на наукову працю Дж. Лакоффа та М. Джонсона [18, с. 123], в якій *концептуальна метафора* витлумачується як розуміння певного концепту (концепту/домену цілі) в термінах іншого концепту (концепту/домену джерела) на основі когнітивної операції картування (перенесення) концептуальних структур домену джерела на структури домену цілі. Когнітивну модель метафори схематично подають як пропозицію $A \in B$, де A є концептом цілі, а B – концептом джерела.

Видимою спільністю між порівнянням та метафорою є те, що вони використовуються для опису сутностей шляхом їх зіставлення [23]. Дж. Ліч визначає порівняння як експліцитне зіставлення, а метафору – як приховане, що «означає, що для кожної метафори ми можемо створити приблизно відповідне порівняння, виписавши зміст/tenor та оболонку/vehicle поряд і вказавши (за допомогою *як/like* або іншого формального показника) на схожість між ними» [20, с. 156].

Очевидною відмінною рисою між метафорою і порівнянням, яка акцентується в більшості наукових праць [15; 22; 25; 27], є експліцитний вербально виражений маркер порівняння. Відповідно, когнітивна модель порівняння виражається пропозицією $A \in \text{як/наче } B$, де A – це концепт цілі, B – концепт джерела, а *як/наче* є експліцитним маркером порівняння. Концепт джерела на когнітивному рівні функціонує як еталон порівняння (те, з чим порівнюють).

У поточній статті ми оперуємо двома поняттями – перекладацькі процедури та стратегії перекладу, тому необхідно їх експліцитно розмежувати. *Перекладацьку стратегію* розуміємо як «програму перекладацьких дій» із психолінгвістичної позиції за О. Д. Швейцером [9, с. 65] та «загальну спрямованість дій перекладача» за О. В. Ребриєм [5, с. 78], що дозволяє розглядати стратегію як стратегічний когнітивний план дій перекладача. Щодо розмежування перекладацьких стратегій, ми підтримуємо думку Л. Венути, який спирається на два поняття: стратегію одомашнення та стратегію очуження [30].

Перекладацьку процедуру розглядаємо як процес вирішення перекладацької проблеми, на яку зазвичай натрапляє перекладач у конкретних випадках на рівні конкретних одиниць мови/мовлення [24, с. 81; 31, с. 30].

Процедура згортання художнього порівняння в українському перекладі передбачає перефразування англomовного порівняння або підбір фразеологічного українського виразу, який розкриває зміст оригінального порівняння без зіставлення. В обох випадках власне порівняння як лінгвальна структура, за якою стоїть відповідна когнітивна модель, втрачається.

Для перекладацького аналізу важливою є класифікація порівнянь, адже різні типи порівнянь по-різному «поводяться» під час перекладу. Насамперед, ми розмежуємо конвенціональні і оригінальні порівняння. *Конвенціональні порівняння* спираються на когнітивні моделі «загального знання» [19, с. 160], які є надбанням більшості індивідів і не залежать від їхньої лінгвокультурної приналежності. Щодо оригінальних порівнянь, вони базуються на когнітивних моделях «специфічного знання» [19, с. 160], які є надбанням креативного мислення автора художнього твору, і в більшості людей еталони порівняння, задіяні у відповідних когнітивних моделях, не асоціюються з об'єктами порівнянь. Наприклад: *hands like stumps, as grudgingly as a concubine, as cool as dammit.*

Конвенціональні порівняння поділяємо на ідіоматичні та неідіоматичні. Ідіоматичні порівняння, на протигагу неідіоматичним, зафіксовані в ідіоматичних словниках та особливо часто додають труднощів у перекладі.

Проаналізувавши емпіричний матеріал, ми встановили, що перекладацька процедура згортання англomовного порівняння в українському перекладі застосовується як до конвенціональних порівнянь (неідіоматичних та ідіоматичних), так і до оригінальних. Почнемо розгляд прикладів із неідіоматичних порівнянь: *The splashes and bursts carried a violence, like big blood sneezes...* [28, с. 42]. – *Плями руйнування свідчили про насильство, позначене бризками крові...* [7, с. 49]. Наведене порівняння є неідіоматичним, оскільки воно не зафіксоване у словниках та поняття *бризки крові* асоціюються з *насильством* в усіх лінгвокультурних просторах. Еталон порівняння *blood sneezes*, що перекладається як «чхання кров'ю», було вирішено передати українською мовою за допомогою лексико-семантичної трансформації експлікації. Якщо в оригіналі насильство уподібнюється до бризків крові (насильство як бризки крові), то в перекладі за допомогою дієслова *позначати* пояснюється, що плями крові асоціюються з насильством. Як результат, порівняння згортається.

Проаналізуємо ще один приклад перекладу неідіоматичного порівняння: *...spider web that caught the dew in beads so that it glistened white as frost* [29, с. 48]. – *...мереживом павутиння, на яке втрапили росинки й тепер блищали іскорками паморозі* [6, с. 88]. В оригіналі вжито порівняння *white as frost*, яке легко сприймається носієм будь-якої лінгвокультури, оскільки *білий колір*, як правило, асоціюється з чимось змерзлим та холодним, еталон якого виражений іменником *frost*. У перекладі порівняння згортається і перетворюється з експліцитного на імпліцитне за допомогою граматичної трансформації: замість типової для порівняння конструкції *прикметник + маркер порівняння + іменник* вживається конструкція *іменник + іменник у родовому відмінку* із значенням належності. Іменник у родовому відмінку приписує референту іменника, що позначає цільовий концепт порівняння, відповідну характеристику (іскорки є як паморозь).

В обох проаналізованих вище прикладах перекладач вдається до стратегії одомашнення, змінюючи оригінальний текст. Проте вибір цієї стратегії не зумовлюється лінгвокультурною специфікою оригінального тексту.

Наведемо приклади перекладу ідіоматичних порівнянь: *She looks like a tough customer* [29, с. 197]. – *Мені здається, з нею каші не звариш* [6, с. 350]. Для ідентифікації типу порівняння ми перевірили наявність ідіоми *tough customer* у словнику «The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus», де надається таке визначення: той «з ким важко мати справу» [13]. У тексті оригіналу це ідіоматичне порівняння використовується для опису пані Коркоран, матері одного з головних персонажів, яка була нещирою і хитрою особою. Перекладач одомашнює англійську ідіому, вдаючись до лексико-граматичної трансформації цілісної заміни і вживаючи замість неї український фразеологізм «каші (пива) не зварити (не наварити) з кимось», який означає «не домовитися, не дійти згоди» [8, с. 65].

Вважаємо, що таке рішення перекладача продиктоване лінгвокультурною специфікою когнітивних моделей англійського та українського висловів. В американській лінгвокультурі особа, з якою важко мати справу, характеризується на тлі домену комерційна діяльність: незговорлива людина є як складний клієнт. Ця когнітивна модель і втілюється на мовному рівні в ідіоматичному порівнянні. В українській лінгвокультурі така людина характеризується на тлі домену приготування їжі і вербалізується фразеологізмом, який не передбачає порівняння. Перекладач змушений використати процедуру згортання через те, що в українській мові немає еквівалентного вислову.

Freezing in winter and hot as blazes in summer [28, с. 150]. – *Узимку там панував мороз, а влітку – нестерпна спека* [7, с. 186]. Ідіома *hot as blazes* тлумачиться як «надзвичайно і неприємно спекотний» [12] і дослівно перекладається «гарячий, як полум'я» (щось гаряче є як полум'я). Перекладач вдається до згортання порівняння за допомогою лексико-граматичної трансформації смислового розвитку, домислюючи, що літня спека буває нестерпною. Смісл оригінального вислову зберігається, а структура порівняння втрачається. Рішення перекладача не продиктоване лінгвокультурною специфікою, оскільки еквівалентний український вислів *гарячий як вогонь* є широко вживаним і описаним у словниках [1].

Ще одним типом порівнянь, під час перекладу яких також застосовується процедура згортання, є оригінальні англomовні порівняння. Наприклад, порівняння *hands like stumps* [11, с. 92], що перекладається як *долоні обрубкувати* [3, с. 106], не є ідіоматичним, оскільки воно не зафіксоване у словниках. Не є воно і широкоживаним. Через

непередбачуваність образу-еталону порівняння «руки як пеньки/обрубки» ми зараховуємо його до категорії оригінальних. Перекладач застосував процедуру згоргання порівняння за допомогою граматичної трансформації: експліцитну структуру англomовного порівняння *іменник + маркер порівняння + іменник* було замінено структурою *іменник + прикметник*, де прикметник приписує референту іменника (рукам) схожу характеристику, вербалізуючи модель (руки як обрубки) в імпліцитний спосіб. Вибір стратегії одомашнення не продиктований лінгвокультурною специфікою порівняння.

Висновки і пропозиції. За результатами дослідження можна стверджувати, що перекладацька процедура згоргання використовується під час перекладу конвенційних (як неідиоматичних, так і ідиоматичних) та оригінальних англomовних художніх порівнянь. У разі застосування процедури згоргання художніх порівнянь текст оригі-

налу піддається спрощенню та одомашнюється, адаптується до приймаючої культури, у нашому випадку – до української.

Процедура згоргання в українських перекладах реалізується за допомогою граматичних і лексико-граматичних трансформацій, які перетворюють експліцитне порівняння на імпліцитне та лексико-граматичних трансформацій – експлікації, смислового розвитку і цілісної заміни.

Встановлено, що вибір перекладачем процедури згоргання не обов'язково зумовлюється лінгвокультурною специфікою порівняння. Така взаємозалежність може мати місце лише в разі перекладу ідиоматичних порівнянь.

Перспективи подальших досліджень пов'язують зі збільшенням об'єму емпіричного матеріалу та описом інших перекладацьких процедур, які використовуються перекладачем для відтворення художніх порівнянь.

Список літератури:

1. Академічний тлумачний словник української мови. Київ : «Наукова думка», 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/s/palaty> (дата звернення: 30.08.2021).
2. Ахмедова Е. Д. Стратегії англо-українського перекладу художніх порівнянь: когнітивний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація. 2020. Вип. 2. С. 92–99.
3. Етвуд М. Сліпий убивця. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 512 с.
4. Мартинюк А. П. Відтворення англійських конвенціональних метафор в українських перекладах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2017. Вип. 85. С. 21–28.
5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
6. Тартт Д. Таємна історія. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 560 с.
7. Тартт Д. Щиголь. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 816 с.
8. Ужченко, В., Ужченко, Д. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта. 1998. 224 с.
9. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
10. Alvarez A. A. On Translating Metaphor. *Meta*. 1993. Vol. 38. № 3. P. 479–490.
11. Atwood M. *The Blind Assassin*. Kettering : Virago Press, 2009. 656 p.
12. Definition of idiom “hot as blazes”. The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus : вебсайт. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/hot+as+blazes> (дата звернення: 21.08.2021).
13. Definition of idiom “tough customer”. The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus : вебсайт. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/tough+customer> (дата звернення: 21.08.2021).
14. Izgarjan A., Prodanović-Stankić D. Approaches to Metaphor: Cognitive, Translation and Literature Studies Perspective : monograph. Novi Sad : Filozofski fakultet, 2015. 163 p.
15. Kendenan E. S. Simile and Metaphor in Translation: A Study on Students' Translation of Amy Tan's “Two Kinds” Short Story. *LANGUAGE CIRCLE: Journal of Language and Literature*. 2017. XI/2. P. 107–116.
16. Kovalenko L., Martynyuk A. English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced Education*. 2018. Is. 10. P. 190–197.
17. Kovecses Z. Conceptual metaphor theory and the nature of difficulties in metaphor translation. *Translating Figurative Language* : Atti di III Convegno CeSLiC. Bologna, 2014. P. 25–41.
18. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. London : The university of Chicago press, 2003. 276 p.
19. Langacker R. W. *Foundations of cognitive grammar*. Volume 1. Theoretical prerequisites. Stanford : Stanford University Press, 1987. 516 p.
20. Leech G., *A Linguistic Guide to English Poetry*. Longman : London and New York, 1969. 237 p.
21. Massey G., Ehrensberger-Dow M. Translating Conceptual Metaphor: The Processes of Managing Interlingual Asymmetry. *Research in Language*. 2017. Vol. 15. № 2. P. 173–189.

22. Miller D. In Defence of Nationality. *Applied Philosophy*. 1993. Volume 10, Issue 1. P. 3–16.
23. Mohammed E. T. Simile as A Translation Problem. *Adab-Al-Farahidi Journal*. 2017. Vol. 31, no. 15: 563–77.
24. Newmark P. A. Textbook of Translation. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 1988. 292 p.
25. Pierini P. Simile in English: from Description to Translation. *Circulo de Linguistica Applicada a la Communication*. 2007. № 29. P. 21–43.
26. Pohlig J. A. Cognitive Analysis of Similes in the Book of Hosea : dissertation presented for the degree of Doctor of Literature in Biblical Languages / University of Stellenbosch, 2006. 317 p.
27. Riddell P. Metaphor, simile, analogy and the brain. *Changing English*. 2016. Vol. 23. № 4. P. 362–373.
28. Tartt D. The Goldfinch. New York : Little, Brown and Company, 2013. 400 p.
29. Tartt D. The Secret history. New York : Vintage, 2015. 319 p.
30. Venuti L. Strategies of Translation. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2001. P. 240–244.
31. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais. Paris: Didier, 1958. Translated and edited in English by J. C. Sager and M. J. Hamel. Comparative Stylistics of French and English. *A Methodology for Translation*. Amsterdam, Philadelphia : J. Benjamins, 1995. P. 6–50.

Akhmedova E. D. REDUCTION OF ENGLISH FICTION SIMILES IN UKRAINIAN TRANSLATIONS

The article deals with establishing correlations between the presence / absence of linguacultural characteristics of English similes and their reduction in Ukrainian translations. In addition to that, the author of the article studies what translation strategy is realized through a fiction simile reduction and in what translation techniques this translation procedure is embodied. The current study is considered to be relevant and novel, since the problem of investigating translation strategies for culturally specific expressions is one of the areas of active current research. In this paper, a fiction simile is addressed as an explicit conceptual metaphor. Following G. Lakoff and M. Johnson, a conceptual metaphor is understood as a cognitive structure expressed by the propositional cognitive model A is as/like B, where A is the target concept and B is the source concept. The article clarifies the notion of translation procedure and the notion of translation strategy. A translation procedure is interpreted as a process of solving a translation problem in specific cases at the level of specific units of language / speech according to J.-P. Vinay, J. Darbelnet and P. Newmark, and a translation strategy is viewed as a cognitive plan of the translator's actions according to O. D. Schweitser and O. V. Rebriy. The author of the article distinguishes between conventional similes (non-idiomatic and idiomatic) and original similes. The study also establishes whether the analyzed similes are culturally specific. It finds that the reduction procedure can be applied to non-idiomatic, idiomatic and original similes. Finally, the author comes to a conclusion that the reduction of the English fiction similes in the Ukrainian translations is realized by means of grammatical transformations, which turn explicit similes into implicit ones, and lexico-grammatical transformations – explication, semantic development and holistic substitution which render the sense of the original expression without resorting to comparison. Another conclusion is that the reduction of the original similes realizes the strategy of domestication, and the translator's decision is not necessarily determined by the linguacultural specificity of the simile.

Key words: cognitive model, cognitive translation analysis, domestication strategy, reduction, simile, translation procedure.